

Irodalmi emlékházak térben és időben

A százesztendős Társaságunk lapjának első évfolyamában *Irodalomtörténeti múzeumok* címmel kis híradás olvasható, mely így szól:

F. é. március hó 14-én nyílt meg Budapesten a Jókai-múzeum. Az állam megvásárolta Jókai Mór irodalmi és művészeti hagyatékát s a nagybecsű ereklyéket a Bajza-utcai Petőfi-ház első emeletén helyezte el. A múzeumban össze vannak gyűjtve Jókai Mór kedves tárgyai, házi eszközei, bútorai, könyvtára, kagylógyűjteménye, kéziratai.

Kisfaludy Sándor és Szegedy Róza hagyatéka is belekerült a sümegi állami Darnay-muzeumba. Az állam szerezte meg a költő örökösaitől. A sümegi Kisfaludy-teremben megvannak többek között Kisfaludy Sándor kéziratai, névjegyei, könyvtárszekrénye, katonai vasládája; Szegedy Róza kelengyeszekrénye, kézimunkái, divatképei, apróságai.¹

Hogy a Jókai múzeumból mi lett, tudjuk, hallottuk. A pontosság kedvéért megjegyzendő, hogy a Bajza utcai úgynevezett Petőfi-Házban a neve ellenére már voltak Jókai relikviák, s ezekből lett a ház emelén lévő Jókai emlékkiállítás. Így a kettő együtt lett a mai Petőfi Irodalmi Múzeum őse. A sümegi múzeumot alapító, összehordó Darnay Kálmán vaskereskedő nem emlékházat kívánt szervezni, csak mindent megmenteni, ami a várossal kapcsolatos, így rajongva szeretett költője relikviáit is. Amúgy a Kisfaludy múzeum ma is létezik, mégha nem is emlékház, inkább várostörténeti múzeum jelleggel.² (A elsőség persze mindenképpen a kiskőrösi Petőfi emlékházé, 1880-ból.)

Ez a pár sor jelzi, maga az irodalmi múzeum kifejezés és az érdeklődés a kezdetektől fogva nem idegen a Társaságtól. Persze az irodalmi relikviák gyűjtésének az előzményei már jó félszázaddal korábbiak, s elsősorban nem szakmai, hanem kegyeleti, azaz kultikus indíttatásúak. Misem jellemzi jobban, mint a Kazinczy emlékhely Széphalmon. Az 1882-ben megépített épület a Kazinczy-hagyaték megőrzése céljára (múzeum?, mauzóleum?) jött létre s akarva-akaratlan szakrális formákkal, építészeti elemekkel, azaz a szentély, a szentség, az isten, az áldoztáhozatal, a hódolás és a többi gondolataiból építette fel önmagát. Az említett Petőfi-Jókai emlékházig gyakorlatilag nem is lesz más irodalmi múzeum Magyarországon, és még hosszú évtizedekig sem lesz több, a mai értelemben vett irodalmi emlékházról nem beszélve.³

Ámbár ha ezzel a fogalommal nem is nevezték, de az irodalmi emlékház, mint elméleti kategória jelen van közvetett módon a 19. század közepétől az irodalomról való beszédben. Petőfi valami hasonlót álmódott, hiányolt a széphalmi Kazinczy-ház romjai láttán, Vahot Imre 1852-ben Kölcsey Ferenc szatmárcsekei háza előtt állva álmodozott annak megőrzéséről, Tompa Mihály mintegy körbevezet versében (*Az én lakásom*), megmutatva, milyen volt az otthona, s lehet majd emlékháza. Mi-

¹ *Irodalomtörténeti múzeumok*, Irodalomtörténet, 1912, 280.

² DARNAY László, *A sümegi múzeumalapító. Darnay Kálmán élete*, Sümeg, Sümegi Fórum Alapítvány, 2009.

³ Vö. KOVÁTS Dániel, „Fény s nagyvilág énnékem Széphalom”. *A Kazinczy Ferenc emlékbély története és hatása*, Sátoraljaújhely, Kazinczy Ferenc Társaság, 2009.

ként Babits is segít majd az *Örökségem* versével berendezni az otthonából lett múzeumot Szekszárdon. Végül is az 1890-es kiskőrösi adományozási okiratban (a Magyar Írók és Művészek Társasága adta át a szülőházat a településnek kezelésre) fordul elő ez a gondolat ilyen tisztán: „abban, mint egy múzeumban a költőre vonatkozó emléktárgyak elhelyezhetők, épségben megőrizhetők s a látogatók által, kiket a kegyelet érzete odavezet, fennakadás nélkül megtekinthetők legyenek.”⁴ Sok-sok hányódás után 1952-től van benne emlékmúzeum aztán.

Csokonainak 1906-tól volt emlékszobája Debrecenben, majd 1940-ben a második Kollégium épületében. Ezek mind eseti és rendszerint rövidéletű megoldások, főleg 1945 után, mint az Ady Endre és Fazekas Mihály emlékszobák Debrecenben. Ezeket helyi politikai akarat hozta létre, s miután elvesztették aktuál-politikai jelentőségüket, hagyták felszámolódni azokat. Így aztán jogosan inkább a panaszokat, azaz veszteségeket sorolták a muzeológusok mint például Balkányi Enikő a PIM évkönyvében 1960-ban: „Romba dőlt s ma már a helyét is alig találni annak a kis vályogkunyhónak, ahol Batsányi született. Hasonló sorsnak esett áldozatul Vörösmarty öregkori lakóháza, a kis váli erdészházban Vajda János éveinek legszebb éveinek színterén istálló volt sokáig s a horpácsi Mikszáth kúriát az utolsó pillanatban mentettük meg az összedőléstől.”⁵

Ha arra lennék kíváncsi, hogyan s mikor kezdődik ez a mozgalom, ha az 1950-es évekbeli alapítások eredetét keresném, nyilvánvaló, hogy a magyarázatok között – finoman szólva is – akár máig érvényesen a politikait tenném első helyre. Mert többféle alapítói akarat alakult ki az elmúlt évtizedekben, amelyek mára vagy állandósultak, vagy váltakozva erősödtek fel, illetve lanyhultak el. Ezek között van lokális, van politikai, s olykor a szakmai. Én ugyan nem látok közöttük különösebb sorrendiséget, ámbár nem lehet elfelejteni, vagy éppen vizsgálni kellene s lehetne, mely irodalmi múzeum, emlékház mikor alakult meg, a 1945 utáni magyar történelem mely évtizedében, s azok milyen politikai szemléletet hordoztak, mégha messziről visszanezve homogénnek is tűnik az az időszak.

Míndezt akkor is fenntartom, lehet, hogy nem ilyen harcias kiállással, hogy tudniillik az 1950-es években a politikai, ideológiai meghatározottság ezekben elsődleges volt (s persze később is) akkor is, ha az irodalmi kiállítások, s részben emlékházak szakmai szükségességének megfogalmazóját Keresztury Dezsőben látom. Ő is, mint annyian kortársai közül, nekünk szerencsére, parkoló pályára, erre a területre kerültek. Számos irodalmi kiállítást rendezett, s közben fontos elméleti írásokat jelentetett meg többek között az Irodalomtörténeti Közleményekben és a Csillagban. Ezekben természetesen érintette az irodalmi emlékházak megszervezésének fontosságát és szükségességét is, abban pillanatban (1954, 1955) még az épületének megmentésében látva az elsődleges feladatot.⁶

⁴ ISTENES József, ISTENES Márta, „*Szent a küszöb...*”. *Petőfi szülőházának története*, Kiskőrös, Kiskőrösi Petőfi Társaság, 1972.

⁵ BALKÁNYI Enikő, *Irodalmi emlékbelyeink a Dunántúlon = A Petőfi Irodalmi Múzeum Évkönyvei. 1960–61*, szerk. BARÓTI Dezső, Bp., Petőfi Irodalmi Múzeum–Képzőművészeti Alap Kiadó, 1961, 206.

⁶ PRAZNOVSZKY Mihály, *Keresztury Dezső és az irodalmi muzeológia = P. M., A kalamáristól az enterig. Írások az irodalmi muzeológiáról*, Bp., Petőfi Irodalmi Múzeum, 2001, 58–71.

Az előbb látszólag eltévesztettem a megnevezést, irodalmi múzeumot mondtam, pedig tudjuk jól, hogy e kategória a működtetés jogi szabályozottsága szerint nem illik ezekre a kiállításokra. Irodalmi emlékhely, gyűjtemény, emlékház lehet a helyes megfelelés, de ma elsősorban emlékháznak nevesítjük ezeket, mégha a helyi gyakorlat vagy az épületfelirat a múzeum kifejezést részesíti is előnyben, ami érthető a tulajdonosi-örökös büszkeség apropóján. Egyébként a legutóbbi pár hónapos minisztériumi nyilvántartásban ezeket olvastam: emlékház, emlékmúzeum, emlékkiállítás, emlékszoba, múzeum.

Mindennek következtében maguk a számok is ellenmondásosak, változók. 1983-ban 41 emlékházat ismertünk a statisztikákból. Kinek több, kinek egy jutott. Mindig is Petőfi vezette a sort, s ez máig így van. Nehéz ám küsmerni magunkat a fogalmakon, a besorolásokon. A legfrissebb minisztériumi besorolás 71 ilyen gyűjteményt ismer el, míg a Petőfi Irodalmi Múzeum legutóbbi számítása szerint „64 irodalmi emlékház található, de összesen 174 olyan helyet tartunk számon itthon és a határon túl, ahol az irodalmi hagyományok őrzése a települések számára nagyon fontos.”⁷

Az emlékház alapításának másik nem kevésbé fontos meghatározója a helyi emlékezet. Ezeknek a jelenléte, illetve megléte mindig a helyi közösség erejétől függött. Az erőt mindig egy helyi erő jelentette. Egy tanító, egy szorgalmas helytörténész (ez rendszerint egy és ugyanaz), netán a megyei múzeum munkatársának akarata. Hogy a helyi tanácsi akarat erre nem volt mindig képes, azt a sok elpusztult, a jelentésben „emlékház lehetett volna” fogalom igazolja. Ámbár az is igaz, hogy minden egykori lakóházból mégsem lehet emlékház. Ráadásul az urbanizációs folyamatok, amelyek annak idején a nagymennyiségű lakásépítkezés, a hatalmas közösségi építmények és terek kialakítását vállalták, ilyen apróságokra nem nézhetek, mint egy hajdan volt, nem tanított és nem olvasott alkotó rozoga épülete.

Az már csak rám jellemző rosszindulat, amikor azt mondom, a rozogáságot elő is lehetett idézni, hogy a bontási engedélyt könnyebben lehessen kiadni. Erre ismerek példát: a debreceni hajdani Kölcsey lakóház elbontása 1973-ban. Amiről azt írta Kiss Tamás költő: „elvittek onnan két évszázadot.” S aminek a szándékát és a segélykiáltást hallva Illyés Gyula is csak ennyit tudott írni: „nekem sincs módom »megtiltani« régi nagy költőink házának lebontását. Legfeljebb szót emelhetek esetleg, de az eredmény legalább is kétes.”⁸

Egy ilyen akarattal létrehozott emlékház valóban segített a helyi, a közösségi tevékenység összefogásában. Ki miben tudott segített a gyűjtésben, uram bocsá még elkallódott tárgyak, bútorok is előkerültek, amelyeket raktározási céllal 1945 után a helybeliek magukhoz vettek. Volt lelkesedés, elszántság és ünnepélyes megnyitó. Az esetek többségében eddig tartott a nekibuzdulás. Az emlékház fenntartása gond. A teremőr vagy ajtót nyitó néni bérének kifizetése gond. A leesett cserép gond. A gyors pusztulás szemléletes bemutatására idézem a horpácsi Mikszáth-ház 1954

⁷ H. BAGÓ Ilona, *Ez a város születésem helye – A felbővel a lélek rokon. Két Petőfi emlékhely megújulása 2010-ben*, Irodalomismeret, 2011/1, 132 = http://www.irodalomismeret.hu/files/2011_1/muzeum/h_bago_ilona.pdf [2012. 02. 13.]

⁸ *Kölcsey háza*, Debrecen, 2007. január 24., 13.

május elsejei (a dátum!) megnyitását, amikor valószínűleg minden csillogott-villogott. A következő dátum fél év múlva október, amikor egy újság tudósítója ezt írja: a megnyitás óta senki nem törődött az épülettel. „A múzeumot ellepi a por, takarítva nincsen s legfeljebb szívességből nyitják ki az ott lakók.”⁹

Az éves látogató statisztikák – végig lehet követni a jól dokumentált múzeumi forrásokban – megdöbbentő számokat jeleznek, egyre inkább a negatív tartomány felé közelítve. Például 1974-ben Remenyik Zsigmond emlékmúzeumában 511-en, Nagy Lajoséban 522-en jártak, Kodolányiét 1460-an, Németh Lászlóét 1601-en, Darvas Józsefét 2011-en látták egy év alatt. Valószínűleg a borjádiaké lehet a rekord az éves 200 főnyi látogatottsággal, de ez még a MIRE program előtt volt jóval. Tegyük hozzá, hogy ezek az évtizedek még nem a hazai turizmus éveit voltak, nem voltak irányított turisztikai programok, azaz nem volt olyan PR tevékenység, amelynek révén tudatosan jutottak volna el csoportos kirándulók egy mellékúton lévő, s állagában, kiállításában egyáltalán nem vonzó emlékházba. Amiről információt is nehéz volt szerezni. Működés, nyitva tartás, kulcskeresés és a többi. (Vajszlón például a Kodolányi emlékházba való bejutásom először a hatalmas és gazdátlan kutyákkal való megküzdést jelentette!) De ezekben az időszakokban azért a minimális látogatottság nem zavarta sem a fenntartót, sem a települést, mert ez utóbbi joggal mondhatta: bármennyien is látják, ha zárva is van, de ez a miénk! (Vajon megvan-e ma is ez a helyi öntudat, vagy egyszerűen csak a gazdasági szempontok érvényesülnek?)

Az alapítás újabb meghatározója az évfordulóság. Mikszáth mondta: „Parádénemzet vagyunk. Az voltunk mindig, nem tudom, azok maradunk-e örökké?”¹⁰ Igaza van ezekre az alkalmakra vonatkozóan is. Az irodalmi emlékház létrejötte ilyen kiváló, kerek születésnapokhoz is kötődött. De a megújítása mindenképpen ezeket a dátumokat tette elfogadottá egy-egy adott emlékház sorsában. A kettő között szoros összefüggés van, amelyet én meglehetősen frivol módon értelmezek. Emlékházat alapítani az adott alkotó évfordulója (50, 100, 150) kitűnő lehetőség volt. Erre a helyi erőforrás, a területi akarat és az állami támogatás összegzendenően elegendő volt. Majd ettől kezdve nem történik semmi az épülettel, s nagyjából huszonöt évnek kell eltelnie ahhoz újra, hogy az újabb kerek évszám jóvoltából a lepusztult épületet fel lehessen újítani, s persze kezdődik minden elölről.

Nem hagynám ki semmiképpen az özvegyi akaratot sem, amely olykor kikerülhetetlen szervezője egy irodalmi emlékház létrejöttének. S persze kimúlásának is, ami összefügg.

Ugyanez érvényes az emlékházakban lévő kiállításokra is. Az állandónak nevezett kiállítás szakmailag 8–12 éves időtartamra szól, de ez csak elmélet. Sokkal hosszabb ideig élnek ezek, s a bennük lévő értéket már csak a kegyelet tartja össze, semmint az érdemi tartalom, ismeretközlés. Ezért is fontos az, amit most a Petőfi Irodalmi Múzeum a MIRE program keretében 2008-ban megkezdett, s folytat az állami dotáció keretében és lehetőségeinek függvényében. Nekem nagyon fontos

⁹ A Mikszáth-ház sorsára nézve lásd PRAZNOVSZKY Mihály, *Horpács*, Bp., Száz Magyar Falu Könyvesháza, 2002.

¹⁰ MIKSZÁTH Kálmán, *Az én jeles mondatom. Mikszáth Kálmán fiúvezéskönyve*, Szeged, Lazi, 2005, 45.

tényről olvastam a PIM-esek beszámolójában: alig fél évtizedes munkálkodásuk során az irodalmi emlékházak huszonnégy éves átlagéletkorát sikerült visszaszorítani nyolc évre! Lehet, hogy ez mókás, de szakmailag óriási eredmény.¹¹

Maga az emlékházi kiállítás is időbeliségében többszörös változáson ment át. Az irodalmi emlékházakban történik meg az a csoda, hogy a semmiből lehet kiállítást rendezni. A helybeliek ügyességén múlik, mi az, ami a nincsből jelen van. Ilyet láttam Niklán a Berzsenyi múzeumban harminc évvel ezelőtt, s ugyanazt a kiállítást néztem meg két hónappal ezelőtt. Szerencsés az olyan hely, mint Balatonfüred, vagy éppen Horpács, ahol bőségesen van Jókai és Mikszáth anyag, azaz tárgy, fotó, dokumentum, kultusz-jel és a többi, amiből felépíthető egy tartalmilag és látványilag is gazdag tárlat. Ugyanilyenek kell tartanom Gárdonyi Géza egri lakóházát a gazdag s megmaradt berendezésével, vagy Babits Mihály szekszárdi családi otthonát és Nagy László iszkázi muzeumát-émlékházát. De ezeken kívül s (még mindig van ilyen az országban!) a többség azzal gazdálkodott, amije volt, vagyis a szinte semmivel. Korabeli xerox másolatok (úgy értem, korabeli minőségű másolatok), rossz fotó kópiák s olykor felszögelt eredeti kéziratok vagy első kiadások adják a kiállítás tartalmát. (Ilyen szörnyűségeket láttam például Nagyváradon a Müllerájban lévő Ady kiállítás, pár évtizeddel ezelőtt.)

Magának a tárlatnak a tartalma is sokféle változáson ment át az időben. Indultak a teljes életmű bemutatásával, ami azért elég abszurd helyzet és feladat volt husznöt négyzetméterre kalkulálva. Ez alól nem kivétel a Petőfi emlékházak hosszú sora sem. (Ilyet láttam annak idején Kiskunfélegyházán a Petőfi házban.) Ámbár legkedvesebb példám a geszti Arany János múzeum, amelynek egykori kis katalógusában ezt olvastam. „Ennek az egyetlen szobából álló nádfödeles házacskának a kiállítása átfogó képet ad a költő életéről és pályájáról, kiemelve a geszti hónapok jelentőségét.”¹² Ezeknek az összegző bemutatónak a végén kapott helyet kisebb mennyiségben a helyi hagyományörzés dokumentum-anyaga, holott ez mennyiségében sokkal több volt, talán látványosabb is, de kevésbé tartott számot az érdeklődésre.

Majd jött az enteriőr kiállítások korszaka, amikor már nem az életűt és életmű teljeségének a bemutatására került a hangsúly, hanem annak a milliónek a megjelenítésére, amely az adott alkotót az adott helyszínen körülvette. (Ez mondjuk a egy tárgyszegény alkotó esetében igen érdekes megoldásokat szült.) Következett a tematikus kiállítások sora. Ebben az adott életmű, az alkotó életművének egészét meghatározó, vagy annak egy fontos elemét tartalmazó tematikát választottak ki, s követték azt végig. Ennek kimagasló példája volt a Kerényi Ferenc rendezte dömsödi Petőfi-kiállítás a költő ott írott műveire építve. Szakmailag akkoriban a leghatásosabb volt.

Jelenleg a modern informatikai eszközök segítségével már mindez együtt lehetséges. A MIRE program nagyszerűen tudja ezeket alkalmazni és egységesíteni, miközben olyan komplex ismeretközvetítést ér el, amelyre korábban soha nem lehetett gondolni. Hiszen így végre megoldható az az alaprobléma, amely kezdetektől kö-

¹¹ H. BAGÓ Ilona, *Ez a város születésem helye*, i. m., 133. – A MIRE programra lásd még: *A kezdet az egésznek a fele. Írások az irodalmi múzeumpedagógiai gyakorlatról*, szerk. GULYÁS Gabriella, Bp. 2010.

¹² PRAZNOVSZKY Mihály, *Az irodalmi emlékházak kérdései = A kalamáristól az enteriőr*, i. m., 21.

veti az emlékházi kiállítások gyakorlatát: mire épüljön a kiállítás? A látogató ismereteire vagy ismerethiányára? Arra, amit tanult, vagy amit tanulnia kellett volna az iskolában? Helyettesítse-e az iskolai tananyagot a kiállítás, vagy bővítse azt? Indítsa-e el a látogatót adott irodalmi élmények újra felidézésére, vagy új élmények megszerzésének irányába? (Azaz kezdjen el végre olvasni!)

Az emlékházak sorsának jobbra fordulása több szempontra vezethető vissza. Évtizedek múltán egyértelművé vált, melyek azok, amelyek megtarthatók. Amelyek megtartják magukat. (Nem fenn, csak meg!) Kik azok az alkotók, akik megmaradnak a kánonban, akik legyőzik a könyvtári olvasottsági statisztikák hazugságait, a kozmetikázott látogatói létszámok álságait, valamint a helyi fenntartók igénytelenségét és pénztelenségét.¹³

Ne felejtjük el, ezek az emlékházak többször cseréltek gazdát. Alapításuk első évtizedében állami, azaz minisztériumi felügyelet alá tartoztak, szervezésüket és szakmai működtetésüket elsősorban a Petőfi Irodalmi Múzeumra bízta, ahol jó néhány kiváló muzeológus, önképzés révén persze, tanulta, alakította szakmai ismereteit. Az 1960-as évek elején a megyékhez való kerülés és a megyei múzeumi szervezetek létrejötte után a helyzet csak látszólag lett jobb. A PIM szakfelügyeleti rendszerben látta el védelmüket, de pénzt nem tudtak nyújtani kifogásaik orvoslásához. A megyei múzeumi szervezetek kialakították belső szakmai rendszerüket. Elsőként a régészeti osztályok, majd a néprajzi, a természettudományi s a történeti osztályok alakultak meg egy- s néhány szakmai dolgozóval. A végére maradtak az irodalmi muzeológusok, s talán volt olyan időszak az 1980-as évek közepén, amikor minden megyében legalább egy irodalmi muzeológus dolgozott, akinek a feladata elsősorban a kiállítások rendezése, a gyűjtemények létrehozása, gyarapítása és kezelése mellett az irodalmi emlékházak gondozása lett. (Visszanézve a dokumentumokat: nem volt ilyen időszak soha! Mindig akadt két-három megye, amely nem tartotta fontosnak irodalmi muzeológus alkalmazását, vagyis az irodalmi érték őrzését, ezt az új eszközt.) Ami önmagában is embert próbáló feladat volt, mert a nem megyei tulajdonban lévő irodalmi emlékházakba való bejutáshoz általában ki kellett játszani a tulajdonos „éberségét”.

A maradék-elv ezeknek a megyei intézményeknek a belső szakmai működésében is érvényesült: az éves költségvetések kialakításában az irodalmi muzeológia mindig az elosztás végére került. Számomra ennek látványos ellenpéldája volt a nógrádi pályafutásom, ahol a megyei irodalmi emlékházak (kettő volt) s a hozzá kapcsolódó tevékenység a csúcra járatott volt, éppen a pártállami vezetői hiúság ügyes kihasználásával. Meg persze némi szakmai eredményességgel is...

Továbbra is a PIM-re hárult a feladat, hogy mind az irodalmi muzeológusokat (nem volt ilyen felsőfokú képzés Magyarországon!), mind esetleg az emlékházak kezelőit szakmailag képezze, vagy tovább képezze. Ennek a feladatának a szakfelügyelettel együtt meg is felelt, s ha mást nem is ért el, de a fontos intézményeket meg tudták tartani.

¹³ Az irodalmi emlékházak s általában az irodalmi kiállítások megváltozott helyzetére és akkori feladataira lásd: *Irodalmi muzeológia. Kérdések, célok, eredmények*, szerk. TAXNER Ernő, Bp., Múzsák Közművelődési Kiadó–Petőfi Irodalmi Múzeum, 1988.

De mi a fontos? Egyre égetőbben merült ez fel az időben s főleg bizonyos belső rendszer-finomítási periódusokban, nem is szólva a rendszerváltási esztendők elején. Belépett egy új helyi szempont: a szégyen effektus. A helybeliek szégyellni kezdték, hogy nekik olyan írójuk van, aki nem is író, akiről kiderült, hogy a politika csinált író és hírességet, s akinek a műveit olvashatatlanságuk miatt ki is vonták még a községi könyvtárból is. Ez bizonyos emlékházak teljes megsemmisülését jelentette. Ez nem kimondottan a drasztikus bezárás, átalakítás, hanem „hagyni az enyészetnek” elv alkalmazása.

S ne feledkezzünk meg a térbeni gondolkodásunk újabb kiterjedésének lehetőségéről, a határon túli irodalmi emlékházakról. El lehet képzelni, hogy ezekben az évtizedekben mennyire terjedt ki a magyar kultúrpolitika (ha volt ilyen) figyelme a határon túli magyar alkotók emlékházaira. Ez az összetett fogalom: határon túli magyar írók emlékházai, így egyvégtében kimondva olyan lehetett, mint maga a sátán megidézése. Itt valóban csak a magukra, magyarságuk megtartására valamit adó helyi közösségek tudtak valamit tenni. Ha lassan is, ha óvatosan, ha ravaszul is. S mennyi veszteséggel. Szklabonyán Mikszáth szülőházát lebontották az 1960-as években, teljesen feleslegesen. Madách sztrégovai kastélyában a járási alkotók múzeumot rendeztek be, és a névsorban fel lehetett fedezni egy Imrich Madáchot is. Sorra tűntek el Jókai komáromi emlékhelyei is. Petőfiről Fehéregyháza kivételével szó sem lehetett Erdélyben. Üdvözítő kivétel volt Ady Endre a maga falu-elnevezésével, de emlékházát is, a kiállítását is igen erősen az aktuálpolitikai, erőltetett akarat tartotta életben. (Míg ugyanez nem vonatkozott a csucsai emlékházra.) Azok az irodalmi emlékházak éltek úgy ahogyan, napról napra, olykor kiállítás nélkül, csak egy emléktábla menedékében, amelyekben például benne laktak az örökösök. Akik a megőrzés hálás, ámde embert próbáló feladatát vállalták magukra.

A kelet-európai rendszerváltás itt is alapvető változásokat hozott. Mondanom sem kell, szinte kizárólagosan a magyar művelődési irányítás jóvoltából, kezdetben az irodalmi évfordulók politikamentességének segítségével és persze a Petőfi Irodalmi Múzeum szakmai tevékenységével. Ha az épületek megújulása nem is mehetett végbe részleteiben sem, nemhogy teljességében, de létrejöttek új kiállítások, alkalmik és állandók egyaránt. Ne menjünk bele ezek szakmai minőségének elemzésébe, most és akkor a létezésen volt a hangsúly. S persze évek alatt itt is megkezdődtek a szakmai, tartalmi megújulások.

Míndez persze országtól függően eltérő minőségben és támogatottságban következett be. Voltak országok, ahol ez lassabban és hátráltatóbban mehetett. Ilyenek tartom Szlovákiát. Sok helyen rekonstrukció címen bezárták az intézményeket, a magyar emléktáblákat leszedték, s a rekonstrukciós folyamatokat évekre lelassították. Lásd Mikszáth és Petőfi kollégiuma Selmecbányán. Érdekes módon a városrekonstrukció az csak nem akar idáig elérni!

De itt is történt változás. A Pozsonyban állami keretek között létrejött Szlovákiai Magyar Kultúra Múzeuma, ha korlátozott számban is, jelentős magyar irodalmi emlékház programba kezdett. Ennek révén lett új és szép kiállítás Balassi Bálintról Kékkőn, egy teljesen megújult Mikszáth emlékház Szklabonyán, új kiállítással, egy

egyszer már rendbe tett, de most teljes rekonstrukción átmenő Madách emlékház Alsó-Sztrégován. Mindehhez tegyük hozzá a magyar többségű települések testületeinek segítségét és általában a magyar állam szakmai (természetesen PIM) és anyagi támogatását, mint például egy új Jókai kiállítás létrehozását Komáromban és a többi.

Érdekes módon én magam az Erdélyben lévő magyar irodalmi emlékhelyek megújításában és létrehozásában kevesebb akadályt találtam. Több pénzt (hazai forrásból) és több szabad akaratot leltem. Az persze kérdés bennem, hogy a megnyitás eufóriája után milyen lett és maradt a működtetés feladatsora, de a tényeken egyelőre ez nem változtat. Itt is hathatósan segítettek az évfordulók. Mikszáth és Jókai Sepsiszentgyörgyön, azaz Illyefalván, Áprily Lajos Parajdon. Farkaslakán Tamási Áron, Nagyajtán Kriza János. (Benedek Elek házát még a nagy évfordulón sem lehetett felújítani: példa arra, hogy családi megőrzés sem mindig múzeumbarát!) S néha még új köztéri szobrok, új emléktáblák is kerültek az ünnepi hangulat és lelkesedés mámorában az emlékházak mellé, s ez már non plus ultrája volt a lehetőségeknek.

S hol van mindezekben az Irodalomtörténeti Társaság? Ott van mindenben! Hiszen ugyanazokról beszélünk. Az agilis, szakmailag a végletekig elkötelezett, a mesterséget saját tapasztalataik útján megtanuló, a jogrend csavarjait ismerő és kihasználó muzeológusokról, tanárokról, akik dolgoznak a múzeumban, tagjai egy jeles alkotóról elnevezett irodalmi egyesületnek, vagy másoknak (ilyen lett a Magyar Irodalmi Hagyományápolók Országos Egyesülete), tagjai a Magyar Irodalomtörténeti Társaságnak is. Csak a kítűzőjükön változott a szakmai közösség megnevezése. Ők maguk ugyanazok. Kicsit megöregedve már, mint a százszentendős Magyar Irodalomtörténeti Társaság, de mindig megújulva, mint a százszentendős Magyar Irodalomtörténeti Társaság.